

VIAȚA MEA

Tomi Laszlo

ORIGINI

Să începem cu numele meu și câteva comentarii: în registrul stării civile din primăria orașului Timisoara, numele meu este Laszlo Toma Nicolae. Prenumele Nicolae mi s-a adăugat în amintirea bunicului din partea mamei, dar în cadrul familiei s-a folosit numai prenumele Tomi și așa a rămas în toate relațiile sociale. Prenumele Nicolae a rămas cumva uitat, dar mi-a făcut un mare serviciu, când datorită lui am scăpat de detașamentul de lucru cel mai greu din România. În decursul anilor m-am distrat când am descoperit că Toma corespunde cu Thomas, prenumele lui Edison și Nicolae corespunde cu Nikola, prenumele marelui Tesla, spunându-mi că de la naștere am fost destinat carierei de electrician.

M-am născut la data de 19 decembrie 1925 în orașul Timișoara, România. Am precizat numele țării, pentru că fratele meu Ioan se născuse în aceeași locuință, în mai 1917, dar în Ungaria, Timișoara fiind parte atunci din Imperiul Austro-Ungar.

Părinții mei s-au născut amândoi în Ungaria de atunci. Mama mea, Hidveger Julia, a văzut lumina zilei în 1894 într-o fermă de lângă Nyirbeltek, aproape de Debrecen. Era cea mai mică dintre 8 frați și surori (Gizella, Sara, Erzsi, Margit, Antal, Lajos, Jenő). Tatăl ei, Miklós (Nicolae) Hidveger a fost arendaș, iar mama Rozalia, casnică. Tatăl meu Sigismund s-a născut în 1889 în satul Alsószéli de lângă Galanta și aproape de Bratislava care atunci era în Ungaria, iar astăzi e capitala Slovaciei. A avut un frate și trei surori (Sándor, Gizella, Janka, Ilus). Tatăl meu, cât și fratele lui Sándor, au maghiarizat numele de origine Feldmar în László în perioada de dinainte de 1914, când acest lucru era foarte obișnuit în Ungaria. Bunicul meu Samuel era cârciumarul satului. Bunica Cecilia îl ajuta la lucru.

Atât familia Hidveger cât și familia Feldmar au fost oameni cu venituri modeste.

Când m-am născut eu, din cei patru bunici mai trăia numai bunica din partea mamei.

Sándor a plecat din satul Alsószéli și a găsit de lucru în Budapesta. După ce a început să câștige mai onorabil a luat asupra lui grija fratelui mai mic, Sigismund, viitorul meu tată, și l-a trimis într-un gimnaziu la Budapesta. După 3 ani nu a mai avut posibilitatea să-l întrețină și a fost nevoit să-i caute un serviciu.

Răspunzând la un anunț în ziar, tata, în vârstă de 15 ani, s-a prezentat la o mare întreprindere, "Nemzetközi Gépkereskedelmi Vallalat" (Societatea internațională pentru comerțul de mașini) care căuta un muncitor pentru depozitul de piese de schimb. Pentru a fi primit trebuia să treacă un examen: l s-a dat un catalog cu piesele (mii de piese) aflate în depozit și după o săptămână urma să se prezinte din nou. l s-a cerut să găsească cât se poate de rapid anumite piese în depozit. Tata a trecut examenul cu succes și a rămas angajatul aceleiași societăți până la pensionare.

În anii următori, tata a avansat rapid în cadrul întreprinderii și în 1916 a fost numit funcționar superior în sucursala din Debrecen. Aici s-a împrietenit cu tinerii localnici, printre care era și un tânăr inginer, Hidveger Lajos (Ludovic). Odată când au fost împreună în teatrul din Debrecen, tatăl meu l-a rugat pe Lajos să-l prezinte unei fete pe care a remarcat-o și care i-a plăcut foarte mult. Ludovic s-a dus la fată, a luat-o de braț și a spus: Să-ți prezint pe sora mea! Așa s-au cunoscut și în scurt timp s-au căsătorit. În cinstea acestui eveniment, Societatea i-a dat o avansare în poziție și anume l-a numit director adjunct la sucursala din Timișoara.

Doi din frații mamei au luat parte activă în luptele din primul război mondial. Jenő, sublocotinent de infanterie, a murit eroic în bătălia de lângă Gorizia în 1915. Lajos a fost ofițer la pionieri și a primit o decorație înaltă pentru reconstruirea unui pod de cale ferată sub focul inamicului.

PRIMII ANI

Julia, n. Hidveger, și Sigismund Laszlo (fotografiile din atelierul foto Pittoni)

În 1917 s-a născut fratele meu Ioan în locuința noastră din Piața Plevnei nr 5. Timișoara fiind atunci în Ungaria, fratele meu s-a născut cetățean maghiar. În 1919, ca urmare a Păcii de la Versailles și a tratatului de la Trianon, Timișoara a trecut din Austro-Ungaria în România Mare. Așa că, în decembrie 1925, când m-am născut în aceeași locuință din piața Plevnei, eram cetățean român.

După 1919, ca urmare a alipirii Transilvaniei la România, una din surorile mamei, căsătorită Löwy, a primit, împreună cu familia, cetățenia română, ca și noi, restul familiei însă a rămas pe teritoriul Ungariei, dar legăturile familiale au continuat să fie strânse cu toate dificultățile provocate de granițe.

Tot în urma tratatelor din Versailles și Trianon, două din sucursalele întreprinderii "Nemzetközi Gépkereskedelmi" și anume cea din Timișoara și cea din Oradea au ajuns să fie în România. Ca să-și continue existența, s-au transformat în societăți anonime cu denumirea "Economia" la Oradea și "Industria" la Timișoara. Tata a rămas în continuare director adjunct la unitatea din Timișoara.

Când aveam 18 luni, tata a fost numit directorul unității din Oradea și, în consecință, ne-am mutat acolo, în chirie, într-o casă familială cu grădină, în apropiere de malul Crișului. În Oradea am rămas până în 1930, când în urma crizei economice unitatea din Oradea s-a desființat, iar tata a fost numit directorul unității din Timișoara care a continuat să funcționeze sub denumirea de "Industria-Economia". Primele mele amintiri sunt din Oradea anilor 1929-1930. Îmi amintesc cum plecam de acasă în parcul de lângă locuința noastră, ținându-mă de fusta mamei. Îmi amintesc cum m-a dus fratele meu cu bicicleta lui prin parc și cum ne jucam în grădina casei noastre. Am în amintire scena dramatică din

grădina noastră când fratele meu citea cu pasiune un roman, mâncând din prunele culese din pom și la un moment dat a înghițit un vierme odată cu pruna. O altă scenă dramatică la care am asistat a fost când fratele meu a prins pisica vecinilor cu ajutorul unei capcane pe care a construit-o singur.

Familia Laszlo în 1929 la Oradea

Unul din evenimentele care m-au marcat a fost un spectacol de la teatru. Părinții m-au dus cu ei la un spectacol de operetă care mi-a plăcut așa de mult că am aplaudat cu entuziasm. Cum noi ședeam într-o lojă "proscenium", actrița principală m-a văzut și mi-a trimis o sărutare. Am fost atât de impresionat că, ajuns acasă, am îmbrățișat-o pe mama, zicând "Draga mea Magda!" (actrița era Magda Kun).

În toamna anului 1930 ne-am mutat înapoi la Timișoara. Evenimentul mutării mi s-a întipărit adânc în memorie. În dimineața primei zile după sosire m-am trezit într-o cameră de hotel din care se vedea Canalul Bega pe care treceau șlepuri cu marfă și mici vapoare cu pasageri. Camera hotelului fiind în etajul superior aveam o perspectivă bună din care se vedea o parte din oraș. Peste câteva zile ne-am instalat în locuința din strada Ion Ghica 1, la etajul 2, într-o casă cu mai mulți locatari. Aici nu mai aveam grădină, așa că părinții mă duceau zilnic într-un parc public aflat la cam 10 minute de mers. În curând, părintii au angajat o "Fräulein" care să se ocupe de mine și să mă învețe limba germană, un obicei răspândit în familiile de mici burghezi de atunci, dar cu o importanță deosebită în Timișoara unde populația germană era în proporție de cca 30%. Domnișoara Mitzi care avea grijă de mine era din regiunea Sibiului, deci săsoaică, dar m-a învățat să vorbesc limba germană clasică (Hochdeutsch) cu mare succes. Printre primele cărți pe care le-am citit la vârsta de 7 ani a fost "Emil und die Detektive" a lui Erich Kästner. De atunci și până astăzi am rămas îndrăgostit de Kästner al cărui volum de poezii

“Lyrische Apotheke” se află pe noptiera mea. Datorită lui Fräulein și cărților lui Kästner am putut citi și savura multe cărți din literatura germană și folosi în profesie cărțile și revistele tehnice germane.

Str. Ion Ghica nr. 1, adresa familiei Laszlo în 1930

Evenimentele importante din perioada preșcolară (între 5-7 ani): am învățat să merg cu bicicleta, am învățat să înot și am frecventat o grădiniță Montessori în care am învățat o mulțime de activități practice, ca, de exemplu, tehnica șiretului de pantofi, cusut, lucru cu foarfeca, cu plastilina și cu creion și culori. Atunci au descoperit părinții mei că am talent la desen, fapt care m-a ajutat mult de-a lungul anilor.

În această perioadă au început să mă ducă cu ei în vilegiatură. Îmi amintesc că am fost împreună la Sovata și în anul următor în Ungaria la Siófok, pe malul lacului Balaton. Îmi amintesc cum am făcut baie în lacul Ursu de la Sovata și cum se depunea sarea pe corpul nostru după baie. Aici am făcut o mica boacănă: am încercat să ling sarea de pe spatele lui tata, dar m-am păcălit, pentru că era altcineva, care însă a râs și m-a mângâiat. La Siófok părinții m-au dat în grija unui antrenor care m-a învățat să înot.

PRIMII ANI DE ȘCOALĂ

La vârsta de 8 ani

În anul 1932 am fost înscris la școala primară israelită din cartierul Iosefin, unde am învățat limba română, căci la noi acasă se vorbea ungurește, limba maternă a ambilor părinți. Nu-mi amintesc să fi avut vreo dificultate în învățatul limbii române și în scurt timp am înțeles tot și mi-am însușit tot ce s-a predat. Trebuie să menționez aici că majoritatea elevilor erau în aceeași situație, evreii din Banat având limba maternă maghiară. Dar nu țin minte să fi avut cineva dificultăți cu însușirea limbii române, ceea ce era esențial, căci era limba de predare oficială. Programul de învățământ era identic cu cel din școlile de stat, doar orele de religie erau specifice cultului mozaic și în plus se învăța alfabetul ebraic necesar pentru lectura

rugăciunilor. Dar cum nu cunoșteam limba ebraică, citeam textele fără să le înțelegem, așa că participarea la serviciul divin era lipsită de conținut, deoarece nu înțelegeam despre ce e vorba. Doar la serile de seder când tata ne dădea cărți de Hagada tipărite în două limbi, am început să înțeleg câte ceva din istoria noastră.

Învățătorii noștri erau pedagogi buni care ne-au transmis cunoștințe și nu aveau probleme cu disciplina. Învățătoarea din clasa a III-a care a început să ne dea elemente de cultură generală era soția directorului școlii, doamna Fleischer, o învățătoare deosebit de bună.

Când am ajuns în clasa a patra, părinții mei au cumpărat o casă în strada Doja și ne-am mutat acolo. Dar cum distanța de acasă până la școala israelită era prea mare, am fost nevoit să mă mut la școala primară de stat din piața Lahovary.

Casa de pe strada Doja

În școala din piața Lahovary elevii erau din toate naționalitățile timișorene: români, germani, maghiari, dar nu s-au simțit tensiuni între elevi cum a fost cazul în alte școli. Cred că mare parte din merit avea directorul școlii, profesorul Olariu.

Am numai amintiri plăcute din această școală.

Elev la Liceul C. D. Loga

Și acum, înainte spre prima clasă de liceu! Tata a hotărât să mă înscrie la liceul de stat, Constantin Diaconovici Loga. Când l-am întrebat după mulți ani de ce m-a înscris acolo și nu la Liceul Piarist unde era fratele meu și nici la Liceul Israelit cum s-ar fi convenit pentru copilul unui "membru de frunte" al comunității, mi-a răspuns: "Ca să știi de pe acum că viața este grea!"

Într-adevăr, viața din liceu n-a fost ușoară. Am fost obligat să port uniformă: șapcă, sacou și pantaloni kaki, cu număr de ordine pe braț care să permită oricui să se plângă de mine. Orice abatere de la disciplină avea ca urmare pedepse corporale sau arest de câteva ore după orele de program. Copiii proveniți din medii sociale și naționale diferite erau suspicioși și uneori chiar dușmănoși. Aici am simțit prima dată antisemitism, care s-a manifestat chiar și din partea unor profesori.

Corpul profesoral era neomogen: o parte din profesori erau bine pregătiți și știau cum să se poarte cu elevii, dar unii erau de-a dreptul slab pregătiți și se purtau cu noi ca niște zbiri.

Exemplu marcant era profesorul de muzică pe care îl pot caracteriza prin lozinca lui: "Ai carte, ai parte, n-ai carte, stai în genunchi, bestie!" Un alt exemplu de profesor total nepotrivit meseriei era profesorul Lațiu care a fost botezat de către elevi Moș Cur, pentru că venea nepregătit la ore și era indiferent față de cele ce se întâmplau în clasă. Era de altfel și mare antisemit. Dar au fost și mulți profesori excelenți de la care am învățat carte ca, de exemplu, profesorii de franceză, de latină, de desen și de fizică. Era ușor să identific destul de repede profesorii antisemiți, care, oricât de bine răspundeam, îmi dădeau nota cea mai mică posibilă. Este interesant de menționat că atunci când a venit la putere guvernul Cuza-Goga, profesorul Andrașiu, unul din profesorii antisemiți, a fost numit primarul orașului, iar atunci când au venit la putere legionarii, profesorul Lațiu a fost numit șeful inspectoratului școlar ca răsplată pentru adeziunea lui la legionarism .

Cu toate condițiile inițiale nefavorabile, încet-încet situația mea s-a îmbunătățit. Mi-am făcut prieteni cu care ne ajutam reciproc atât la învățat, cât și în relațiile cu ceilalți copii. Am început să fiu apreciat de către profesori ajungând ca în clasa a IV-a să fiu printre premianți, iar la examenul de admitere în cursul superior, la încheierea clasei a IV-a, am fost primul.

Am avut prieteni atât printre colegii evrei cât și printre colegii români. Unii dintre ei mi-au rămas prieteni până la adânci bătrâneți: Frații Stefan și Ioan Kinsky, Jakab Jozsef, Klein Ervin, Löwy Dodi, Bernard Rothenstein. L-am iubit îndeosebi pe György Feri, pe care l-am pierdut când a plecat în Palestina cu vasul Mefkure care a fost scufundat de un submarin german în vara 1944. Am început o prietenie frumoasă cu câțiva băieți români și maghiari: Titu Ghiurița, Stefan Romosan, Victor Rosu, Ervin Miskovits cu care însă relațiile s-au intrerupt, când din cauza legislației antisemite am fost nevoit să părăsesc liceul Loga.

Merită să povestesc cum m-am împrietenit cu Jakab. Profesorul de latină era foarte tipicar, ne chema la răspuns în ordinea alfabetului, deci știam dinainte când ne vine rândul. În ajunul zilei când îmi venea rândul, am vrut să mă pregătesc bine, dar m-am împotmolit în text. Disperat, m-am gândit că poate Jakab, care urma și el să fie chemat la răspuns, s-a descurcat mai bine. Dar când l-am chemat la telefon, am aflat că se afla și el în aceeași situație. M-a invitat să trec pe la el, poate reușim să rezolvăm problema împreună. M-am suit pe bicicletă și m-am repezit până în Fratelia unde locuia. Jakab ședea în curte împreună cu tatăl lui, medicul satului, și se chinuiau să descifreze textul. Munca în trei a fost o reușită și în ziua următoare am luat amândoi nota maximă. De atunci am rămas prieteni buni cu toate greutățile create mai târziu de distanțele geografice.

Va urma.